

of language tools, and in linguistic inhomogeneous society by the choice of language broadcasts or publications.

In accordance with results of the questionnaire carried out in 2013 by the Institute of Ukrainian Language NASU, the main selection criteria of medium is its content (64 – 92 % of answers), language as a factor of choice named only from 7.3% (eastern region) to 24.5% (western region) of respondents. In spite of the official status of Ukrainian as the state language, in functioning in the field of mass communication it is inferior to Russian language, and this imbalance increases recently. Ukrainian-user can not always satisfy his or her needs in the Internet, because the presence on a certain source of the Ukrainian page does not provide getting the information in Ukrainian. The simultaneous use of Russian and Ukrainian languages in Mass Media has got the negative influence on the quality of the language used, so as Ukrainian, as well as Russian. To the language of the public people on TV and Radio the interference and even doublespeak (surzhik) are often peculiar; jargon and slang are used to attract peoples' attention; ignoring the complicated rules for learning Ukrainian language and etc.

The practical bilingualism of the large part of the society allows to correct the functional loading of the language in Media on the favor of the state language by improving the quality of Ukrainian-language product, expansion of thematic content, targeted use to a certain audience. It was offered to establish such measures to strengthen the position of the state language in mass media: email settings, resources of the language selection for information under consumer outgoing instructions; Language regulations for state officials during a public communication monitoring the quality of Ukrainian mass media and socio-psycholinguistic monitoring with feedback; the introduction series of cultural and educational programs devoted to Ukrainian language on a special channel or local channels on the basis local linguistic situation in concrete regions.

УДК 811.161.2'271

Ірина Заліпська

ПОРУШЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ НОРМ У МОВІ ПРЯМОГО ЕФІРУ

Статтю присвячено дослідженню мови прямого радіо- і телеэфіру. Схарактеризовано прямий ефір як сегмент сучасного медіапростору. Проаналізовано найчастотніші порушення норм сучасної української літературної мови.

Ключові слова: мова прямого ефіру, орфоепічні норми, акцентуаційні норми, лексичні норми, граматичні норми, стилістичні норми.

The article is devoted to the investigations of the language in a live radio and television broadcast. Live broadcast has been characterized as a segment of modern media space. The most frequent violation of the modern Ukrainian literary language's norms is analyzed.

Keywords: language of live broadcast, orthoepic norms, accentuative norms, lexical norms, grammatical norms, stylistic norms.

Мас-медіа – це феномен, що є генератором інформації, матеріальне вираження якої проходить через мову. Саме тому засоби масової інформації (ЗМІ) виконують функцію каналу, який може породжувати нову чи заперечувати стару систему функціонування мови, а отже, диктувати межі культури українського слова.

Прямий ефір як сегмент сучасного медіапростору є новим функціонально-стильовим різновидом усної форми літературної мови. В Україні він проходив своє становлення у 90-ті рр. ХХ ст. в умовах розбудови державності. Специфіка спілкування в ефірі є сьогодні важливою науковою проблемою не лише в галузі мовознавства, але й у сфері соціальних комунікацій. Адже журналіст як зразковий носій рідної мови повинен максимально дбати про її правильність, чистоту і багатство, намагатися контролювати мову інших учасників комунікації.

Для мови прямого ефіру передусім характерні універсальні риси усного різновиду літературної мови, що давно перебуває у центрі лінгвістичних студій. У науковій літературі визначено такі особливості усної комунікації: спонтанність, непередбачуваність, довільність, невимушеність. Так, Д. Х. Баранник зауважував, що «усна мова характеризується більшою довільністю у додержанні мовної норми, певними особливостями в структурно-граматичній організації (коротші речення, висока частота неповних побудов, інверсії, зумовлені спонтанним характером мовлення)» [Баранник 2000: 691]. В одному з останніх видань «Основи теорії мовної комунікації»

О. О. Селіванова вказує на такі ознаки усної комунікації, як синхронність, обмежену доступність, прокурсивність, неструктурованість, однофазність творення [Селіванова 2011: 34]. Водночас прями́й ефір – це усна публічна мова, «різновид літературної мови, що використовується як форма спілкування мовця з колективним слухачем і характеризується спеціальними засобами впливу на аудиторію» [Єрмоленко 2000: 691]. Таким чином, прями́й ефір – це така частина радіо- і телепродукції, яка транслюється симультанно, тобто сигнал передається з радіо- чи телестудії одразу на приймач або екран слухачам і глядачам.

Безумовно, у прями́му ефірі значно важче працювати, порівняно з непрями́м, оскільки мова журналіста у такій ситуації великою мірою є спонтанною, емоційною, фрази – частково непередбаченими, а тому в мові радіо- і телеведучих трапляється чимало лінгвальних порушень. Розглянемо найчастотніші відхилення від літературних норм. У комунікації журналістів зафіксовано **порушення орфоепічних норм**:

– через сплутування звуків [a] – [o], [o] – [y] під впливом російської мови: я вам представляю *двух* (замість *двох*) ведучих «Хороших новин» (Люкс FM, 13.11.2009, 19:00), *постанавив* (замість *постановив*) (Нова хвиля, 15.07.2013, 17:02), *ви російськамовна* (замість *російськомовна*) людина (5 канал, 20.02.2009, 08:15), *та один квартал до автовакзалу* (замість *автовокзалу*) (1+1, 05.08.2009, 19:31);

– через вимову звука [i] замість [u]: *Афріка* (замість *Африка*) (радіо «Галичина», 10.01.2013, 09:55), *з кульової стрільбі* (замість *стрільби*) (радіо «Міх», 18.07.2013, 11:02), *для здійснення мрії юної винахідниці* (замість *винахідниці*) (1+1, 17.10.2009, 22:11);

– через вимову звука [ɫ] замість [ɷ]: *агенція* (замість *агенция*) (радіо «Галичина», 22.01.2013, 08:39), *Газпром* (замість *Газпром*) (1+1, 23.01.2009, 19:33), канал «1+1» *гарантує* (замість *гарантує*) (1+1, 16.02.2009, 20:10), *гран-прі* (замість *гран-при*) (М1, 24.08.2009, 19:22);

– через пом'якшену вимову шиплячих: [шч'є] (замість *ще*) (радіо «Тернопіль», 28.04.2007, 11:04; Люкс FM, 28.03.2013,

17:53; М1, 24.08.2009, 19:53), [*шч'о*] (замість *що*) (Нова хвиля, 15.07.2013, 16:01);

– через вимову звука [ш] замість [*шч*] або [*ч*]: *ше* (замість *ше*) (Люкс FM, 15.08.2012, 13:57), *на Мальті соняшно* (замість *сонячно*) (Просто радіо, 17.07.2013, 16:09), *шо* (замість *що*) (5 канал, 30.05.2009, 20:21; Люкс FM, 28.03.2013, 17:52; радіо «Галичина», 21.01.2013, 08:56), *шось* (замість *щось*) (радіо «Галичина», 10.01.2013, 09:15; СТБ, 19.11.2011, 19:06).

За нашими спостереженнями, найчастотніші **відхилення від акцентуаційних норм** представлено в наголошуванні:

– іменників у формі множини: *судén* (замість *суден*) (Наше радіо, 13.01.2006, 11:04), *кілóметрів* (замість *кілометрів*) (радіо «Тон», 15.01.2010, 15:02; 1+1, 02.09.2009, 19:36), *гостя́х* (замість *гостях*) (УХ радіо, 28.09.2010, 21:11), *пиши́ть сьогодні вірші́* (замість *вірші*) (М1, 04.08.2008, 09:59), *у півтора разі́* (замість *рази*) (1+1, 26.02.2009, 19:47), *судді́в* (замість *суддів*) (СТБ, 23.10.2009, 18:12), *дев'ять роки́в* (замість *років*) (1+1, 03.01.2010, 19:46), *іграшкі́* (замість *іграшки*) (1+1, 15.08.2012, 17:52);

– іменників у непрямих відмінках: *до середі́ни* (замість *середини*) (Наше радіо, 24.04.2009, 18:03), *в мережі́* (замість *мережі*) (Наше радіо, 11.01.2010, 15:00), *в іншому випадку́* (замість *випадку*) (радіо «Міх», 18.07.2013, 10:04), *чи просто подушко́ю* (замість *подушкою*) (М1, 03.06.2008, 08:06), *правильне ру́сло* (замість *русло́*) (М1, 14.11.2008, 08:48), *дóчці* (замість *дочці́*) (1+1, 02.03.2009, 19:55), *за тонну ячмені́ю* (замість *ячменю́*) (1+1, 02.07.2009, 19:34), *навчанні́ям* (замість *навчання́м*) (1+1, 07.10.2009, 22:57), *молочно́ї залозі́* (замість *залози́*) (Тоніс, 17.05.2012, 17:39);

– дієслів: *розка́жу* (замість *розкажу́*) (радіо «Тон», 28.04.2007, 14:36), *будéте* (замість *будете́*) (Європа плюс, 15.08.2012, 18:32), *дося́гла* (замість *досягла́*) (М1, 17.06.2008, 09:49), *відвéзли* (замість *відвезлі́*) (1+1, 17.02.2009, 19:34), *перенéсла* (замість *перенесла́*) (Перший національний, 02.06.2009, 19:27), *налагоджу́ються* (замість *налагоджуютьс́я*) (5 канал, 27.10.2009, 21:31), *я таки стрі́бнула* (замість *стрибну́ла*) (Новий канал, 27.08.2010, 08:38), *взя́ли* (замість *взялі́*) (Новий канал, 02.09.2010, 08:08);

– прикметників: *кóрисна* (замість *корісна*) (УХ радіо, 02.10.2010, 13:24), *украї́нського* (замість *украї'нського*) (Нова хвиля, 15.07.2013, 17:05), *тя́жких* злочинів (замість *тяжкі́х*) (радіо «Міх», 18.07.2013, 16:01), *просто ста́рий* (замість *старі́й*) Київ (М1, 23.05.2008, 09:51), *град у воло́ський* (замість *воло́ський*) *горіх* (1+1, 04.06.2008, 19:55), *з но́вої* (замість *нові́ї*) *колекції* (М1, 04.11.2008, 08:56), *жіві* (замість *живі́*) (1+1, 10.11.2009, 19:32), *від усього Но́вого* (замість *Ново́го*) каналу (Новий канал, 01.09.2010, 08:45).

Неправильне наголошування спостерігаємо під час різних типів мовної діяльності ведучих, а саме: безпосереднього озвучення інформації у студії, коментування відеосюжету чи анонсів новин у прямому ефірі, а також під час прямого репортажу журналіста з місця подій чи під час розмови з гостем студії. Безумовно, журналістові, який знаходиться на прямому зв'язку зі студією, важко контролювати потік своєї мови, адже, як правило, він не має заготовленого тексту репортажу, а послуговується лише нотатками в записнику або ж взагалі обходиться без них.

Серед **лексичних відхилень** – найбільше росіянізмів, які в роботі поділяємо на власне росіянізми (сюди належать окремі російські лексеми) і так звані кальки з російської мови:

1) власне росіянізми: *табличку виучив* (замість *вивчив*) (Наше радіо, 18.05.2009, 12:39), *цілую крєпко-крєпко* (замість *міцно-міцно*) (Наше радіо, 18.05.2009, 13:07), *запорука щасливого брака* (замість *шлюбу*) (М1, 16.09.2008, 09:59), *я хочу вигнати цю крису* (замість *цього шура*) (М1, 31.12.2008, 09:57), *на Контрактовій площаді* (замість *площі*) (М1, 24.08.2009, 15:23), *ти предлагаєш* (замість *пропонуєш*) *мені* (СТБ, 16.04.2010, 21:18), *дякую за гарний настрій і за шаріки* (замість *кульки*) (СТБ, 16.04.2011, 20:11);

2) кальки з російської мови:

– уживання лексичної кальки *наступний*: *за мить про наступне* (замість *про таке*) (радіо «Тон», 11.09.2010, 10:00), *виставляє наступних* (замість *таких*) *одинадцять футболістів* (ICTV, 11.07.2010, 21:28), *а правда полягає в наступному* (замість *а правда – така*) (СТБ, 29.04.2011, 20:59);

– уживання лексичної кальки **даний**: *на даний момент* (замість *зараз*) (Наше радіо, 11.01.2010, 13:37), *знаєть відповідь на дане запитання* (замість *на поставлене, на це запитання*) (УХ радіо, 02.10.2010, 13:47), *у даний момент* (замість *зараз*) *усі підозрювані затримані* (Нова хвиля, 15.07.2013, 16:03), *на даному етапі* (замість *на цьому етапі*) (5 канал, 30.05.2009, 20:19);

– уживання конструкції **приймати участь**: *наші військові мають приймати участь* (замість *брати участь*) (Національне радіо, 15.04.2008, 07:20), *яка приймає участь* (замість *бере участь*) (Люкс FM, 20.11.2009, 12:53), *чому відмовився приймати участь* (замість *брати участь*) (5 канал, 15.06.2009, 21:36), *наприклад, якщо б я приймала участь* (замість *брала участь*) (М1, 12.12.2009, 21:00);

– уживання конструкції **на рахунок**: *на рахунок* (замість *стосовно*) *хорошої композиції* (УХ радіо, 21.12.2009, 18:12), *на рахунок* (замість *стосовно*) *пункту призначення* (УХ радіо, 21.12.2009, 18:24).

Установлено, що до поширених лексичних помилок також належить **тавтологія**: *розпочинати святкувати ваше свято* (замість *розпочинати святкувати ваш день народження*) (радіо «Тон», 11.09.2010, 10:15), *в образах музичних музикантів* (замість *музикантів*) (1+1, 11.05.2010, 20:20), *відчуваєш якесь відчуття незручності* (замість *відчуваєш незручність*) (Перший національний, 15.10.2010, 10:33), *голосуйте за них і підтримуйте своїми голосами* (замість *телефонуйте і підтримуйте їх своїми голосами*) (СТБ, 30.04.2011, 19:59).

На граматичному рівні кількісно найбільша група помилок стосується відмінювання числівників. У мові ведучих прямого ефіру спостерігаємо такі неправильні форми:

– **утворення применниково-числівникових конструкцій на позначення часу**: *в дванадцять годин п'ятдесят вісім хвилин* (замість *о дванадцятій годині п'ятдесят вісім хвилин*) (радіо «Тон», 11.09.2010, 10:48), *без п'ятнадцяти сім* (замість *за п'ятнадцять сьома*) (М1, 21.02.2008, 09:13), *в дев'ятнадцятій тридцять* (замість *о дев'ятнадцятій тридцять*) (1+1, 11.08.2009, 17:10), *в двадцять другій сорок* (замість *о двадцять другій сорок*) (1+1, 21.10.2009, 20:12), *в*

одинадцятій (замість *об одинадцятій*) (1+1, 17.01.2010, 20:07), *в дев'ятнадцятій сорок п'ять* (замість *о дев'ятнадцятій сорок п'ять*) (Перший національний, 26.06.2010, 18:51);

– відмінкове закінчення числівника *тисяча*: у *тисячу* (замість *тисяча*) *дев'ятсот сорок сьомому* (радіо «Тернопіль», 28.04.2007, 09:04), у *тисячу* (замість *тисяча*) *дев'ятсот тридцять шостому* (радіо «Тернопіль», 29.03.2008, 09:02), у *тисячу* (замість *у тисяча*) *дев'ятсот сімнадцятому* (ICTV, 26.06.2010, 18:56);

– відмінювання числівників *сорок, дев'яносто, сто*: *і сто* (замість *ста*) *сорока країн світу* (Наше радіо, 28.05.2009, 11:58), *до дев'яносто* (замість *дев'яноста*) *сантиметрів* (Хіт FM, 24.06.2010, 15:27);

– відмінювання числівників, які позначають інші десятки і сотні: з *восьмиста* (замість *восьмисот*) *можливих* (Хіт FM, 30.06.2010, 15:26), *восьмидесяти* (замість *вісімдесяти*) (радіо «Тон», 11.09.2010, 10:05), *зросла до дев'ятиста* (замість *до дев'ятисот*) (5 канал, 18.01.2010, 10:03), *п'ятидесяти п'яти* (замість *п'ятдесяти п'яти*) (1+1, 25.01.2010, 19:50);

– поєднання числівників *один, два, три, чотири* зі словами *мільйон, раз*: *заплатив два з половиною мільйона* (замість *мільйони*) *доларів* (1+1, 11.06.2008, 19:48), *в два з половиною рази* (замість *рази*) (1+1, 02.09.2008, 19:52), *і два мільйона* (замість *мільйони*) *гривень* (1+1, 15.02.2009, 20:14);

– відмінювання числівників від *одного до десяти*: *зі ста дев'яноста п'ять* (замість *п'яти*) *кілограмів солі* (1+1, 26.02.2009, 19:45), *протягом чотири роки* (замість *чотирьох років*) (M1, 24.08.2009, 15:28).

Частотним порушенням під час спілкування між ведучими та гостями студії, а також у спілкуванні з додзвонювачами є неправильне утворення форм звертань: *Ярослав Дмитрович* (замість *Ярославе Дмитровичу*) (радіо «Тернопіль», 28.04.2007, 11:52), *Руслана* (замість *Руслано*) (1+1, 07.03.2009, 22:04), *Юля Володимирівна* (замість *Юлю Володимирівно*) (ICTV, 15.06.2009, 21:46), *Олег* (замість *Олеже*) (СТБ, 23.10.2009, 23:17), *Євген* (замість *Євгене*) (СТБ, 14.05.2011, 20:18).

Порушення стилістичної норми найкраще простежити через частотне вживання жаргонізмів, які засмічують ефір,

засвідчують брак мовної культури ЗМІ і, щонайгірше, стають взірцевими для слухачів і глядачів. Цей процес завжди «має супроводжуватися ретельним добором нововведень, «виваженням» їх властивостей із погляду придатності для комунікативних потреб культурного суспільства. Наділений чуттям і смаком мовець видобуде з потоку жаргонних слів і зворотів ті вислови, які можна вжити й у літературній мові (з певним стилістичним забарвленням і головно у невимушеному спілкуванні)» [Ставицька 2005: 169–170].

Констатуємо, що ведучі програм без ретельного відбору послуговуються великою кількістю жаргонної лексики. За синтаксичною роллю в реченні і предметом найменування жаргонізми в мові прямого ефіру поділяємо на:

– жаргонізми-вставні слова: **короче**, *коштує 40 баксів* (М1, 03.06.2008, 08:06–07), *ніяких анекдотів, ніяких, тіпа, буде, нічого не буде...* (М1, 26.08.2009, 15:17), **короче**, *в нас з'являється Тіматі* (М1, 26.08.2009, 15:56);

– жаргонізми на позначення процесів, речей із позитивною конотацією: **прикольна** *новина* (Хіт FM, 24.06.2010, 16:27), **круті тачки** (М1, 26.08.2009, 15:38), *ще одна кльова новина* (Новий канал, 27.08.2010, 08:38), *це круто* (Новий канал, 03.09.2010, 08:58);

– жаргонізми на позначення процесів, речей із негативною конотацією: **запара** *страшна* (УХ радіо, 22.12.2009, 18:11), *мій пошлятік* (М1, 26.08.2009, 15:43), *скажи, будь ласка, на фіга* (М1, 26.08.2009, 16:19), *її не можна годувати персиками і прочою байдюю* (Новий канал, 27.08.2010, 07:56), *і тупо вишибає дверку* (Новий канал, 27.08.2010, 07:57), *всі шмотки перегризе* (Новий канал, 27.08.2010, 07:56), *а тобі не стрьомно підписувати якісь контракти* (Новий канал, 01.09.2010, 08:57);

– жаргонізми на позначення осіб: з **пацаном** *гуляти* (М1, 26.08.2009, 15:45), *я там пацанів благала* (М1, 26.08.2009, 16:17), *вони зустрілися на вулиці з чуваками* (М1, 26.08.2009, 16:19).

За нашими спостереженнями, чимало фраз зафіксовано з декількома жаргонізмами, як-от: *він такий же оголений, тіпа, і в такий жопля* (М1, 26.08.2009, 16:08), *пацани получили від дівах, прикинь* (М1, 26.08.2009, 16:19), *молодець, діваха,*

навалила своєму ж пацану (М1, 26.08.2009, 16:20), *ладно, худоба не вийшла* (Новий канал, 27.08.2010, 07:56).

Ведучі інформаційно-розважальних програм працюють наживо, окрім того матеріал для трансляції повновартісно заздалегідь не підготовлений. Однак основною причиною порушення правильності мови є навмисне копіювання ненормативних молодіжних висловів. Усе ж простежуємо позитивну тенденцію у мас-медійному просторі: окремі програми закрито.

Загалом констатуємо, що комунікація у прямому ефірі українського радіо і телебачення в основному відповідає еталонам сучасної української літературної мови. Лінгвальні відхилення, зокрема в інформаційних програмах, трапляються рідко.

Мовна культура як найважливіша ознака професіоналізму ведучих пов'язана з освіченістю та духовним рівнем людини. Усвідомлення закономірностей розвитку державної мови, дотримання норми – визначальні умови формування соціального престижу національно-мовної продукції в ЗМІ. З огляду на роль мас-медіа в утвердженні статусу державної української мови та розширення її функцій, формування соціального престижу літературної мови доцільно проводити моніторинг за кількістю і якістю україномовної продукції в радіо- і телепередачах на різних каналах.

Баранник Д. Х. Усна мова // Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 691.

Єрмоленко С. Я. Усна публічна мова // Українська мова. Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 691.

Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – С. 34.

Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови. – К. : Критика, 2005. – С. 169–170.

Статтю отримано 16.04.2016

Iryna Zalipska

THE LITERARY NORMS' VIOLATIONS IN LIVE BROADCAST'S LANGUAGE

The importance of mass media language's researches in the paradigm of scientific knowledge have been considered in the article. Live broadcast has been characterized as a segment of modern media space.

The live radio and the television broadcast as a new functional and stylistic variety of literary language's oral form are substantiated. The following features of oral communication (spontaneity, unpreparedness, arbitrariness, ease) are represented.

The most frequent violations of the modern Ukrainian literary language's norms are analyzed. The most frequent violations of orthoepic norms in the journalists' communication under the influence of the Russian language are recorded. The most frequent mistakes of accentuative norms in emphasis of nouns (in plural and different cases), verbs and adjectives are presented. The lexical deviations – russianisms – are analysed and systematized. The largest group of grammatical mistakes – declension of numerals – is characterized in the article. The violations of stylistic norms are retraced through the use of jargon.